

## העקרונות המנחים ושיקולי הדעת

בתכנית הלימודים "חינוך לשוני: שפה, ספרות ותרבות לבית הספר היסודי הממלכתי והממלכתי-דתי" שראתה אור ב-ה'תשס"ג קיים פירוט של סוגי הטקסטים הספרותיים המומלצים להוראה בשכבות הגיל השונות, וכן מופיעה רשימת יוצרים מומלצים שמיצירותיהם ראוי לכלול בתכנית הלימודים הבית ספרית. רשימה זו נועדה לסייע למורים בבואם לבנות תכנית הוראה רב שנתית של טקסטים ספרותיים. יחד עם זאת אין מדובר ברשימה ממצה ולא נקבעו בה שמות של יצירות ספציפיות. הנספח שלהלן מיועד להשלים חסר זה בתכנית הלימודים והוא מפרט את רשימת יצירות הספרות להוראה בכיתות בדרגות שונות של בחירה. רשימת היצירות נועדה להבטיח הוראה של יצירות ספרות בעלות ערך ספרותי, לשוני, רגשי וערכי, ולהעמיד קאנון ספרותי משותף לכלל התלמידים.

בתכנית הלימודים נאמר:

"ליצירות הספרות ולטקסטים היהודיים יש מקום מובחן בשיח החברתי... העיסוק בטקסטים משני עולמות-שיח אלה מחזק את רגשות ההשתייכות הלאומית והקהילתית, התרבותית והחברתית ותורם לעיצוב הזהות האישית" (תכנה"ל חינוך לשוני, תשס"ג, עמ' 56). ואמנם, בכוחו של קאנון ספרותי לתמוך ביצירתה של תשתית תרבותית משותפת לכל המגזרים בחברה הישראלית. לתשתית זו חשיבות רבה על רקע הרב תרבותיות והשעמים המאפיינים את החברה הישראלית בימינו. רשימה נבחרת של יצירות ויוצרים שחובה ללמד בכל בתי הספר היסודיים - בכוחה ליצור גם שוויון הזדמנויות לילדים הבאים מרקע חברתי מגוון ומתרבותיות שונות. מטרה נוספת בבניית הקאנון הספרותי היא שכל בוגר של ביה"ס היסודי יישא בצקלונו הרוחני ממיטב היצירות העבריות והלועזיות, יצירות המוכרות כנכסי צאן ברזל של הספרות העברית והעולמית. מתוך רשימות אלה יבחרו המורים והתלמידים את היצירות המדברות ללבם בכל סוגה.

זאת ועוד, כידוע יצירות ספרות, מעבר לערכן האמנותי-הספרותי, משקפות גם עולם רגשי וערכי; כוחם של טקסטים ספרותיים הוא ברלוונטיות שלהם לחיי הקוראים והלומדים, לפיכך נבחרו להוראה יצירות המתאימות לצורכיהם הרגשיים וליכולותיהם הקוגניטיביות בגילאים השונים לפי החלוקה: כיתות א' – ב', כיתות ג' – ד', כיתות ה' – ו'. כן הושם דגש על מידת ההתאמה הלשונית והתמאטית של היצירות להתפתחות הגילית של תלמידי בית הספר היסודי. היצירות שנבחרו עוסקות בשאלות העולות תדיר בעולמם של תלמידי בית-הספר היסודי, כגון: שאלות של זהות אישית ולאומית, מקומם של הילדים במשפחה ובחברת הילדים, יחסיהם עם הוריהם, עם מוריהם, עם חבריהם ועם עצמם.

בחירת היצירות נעה בין שתי מגמות מרכזיות: האחת - רואה ברשימת ליבה מסד תרבותי משותף לחלקים השונים בחברה הישראלית, והאחרת - רואה בספרות כלי ביטוי אישי המתאים לאוכלוסיות מורים ותלמידים מגוונות. מגמות אלה סותרות לכאורה, שכן הראשונה מדגישה את המשותף, ואילו האחרת מדגישה את השוני והגיוון בחברה הישראלית ובטעם הספרותי. כדי להיענות לשתי מגמות אלה גם יחד הוחלט לבנות את תכנית הלימודים בארבעה מעגלים:

**מעגל ראשון** - יצירות ליבה. מעגל זה כולל כ- 20% מיצירות הספרות המחייבות בתכנית הלימודים, והוא מכיל בעיקר יצירות עבריות ולועזיות שהן נכסי צאן ברזל. כלל התלמידים יחויבו בלימוד של כ- 80% מן היצירות שבליבה. מעגל הליבה משותף במלואו לבתי"ס הממלכתיים ולבתי"ס הממלכתיים-דתיים.

**מעגל שני** - רשימת יצירות לבחירת המורה. מעגל זה כולל כ- 50% מיצירות הספרות הנלמדות בבתי"ס היסודי. מתוכן נדרש המורה לבחור יצירות להוראה על פי כללי בחירה ידועים מראש.

**מעגל שלישי ומעגל רביעי** – מעגלים אלו כוללים כ-30% מיצירות הספרות הנלמדות, ובהם הבחירה חופשית ונתונה לשיקוליו של המורה על פי קריטריונים של איכות ספרותית ושל התאמה לגיל הלומדים. במעגלים אלו אפשר לכלול גם יצירות מן המעגלים הראשון והשני שלא נבחרו להוראה קודם לכן.

## השיקולים בבניית המעגלים

### מעגל ראשון (20%)

המעגל הראשון נקבע כיצירות ליבה שיהוו מסד תרבותי משותף לכל הלומדים. לשם כך נבחרו יצירות ידועות, בחלקן קלאסיות, בעלות איכות ספרותית-אסתטית גבוהה. יצירות אלה מהוות כבר כעת חלק מן הקאנון הספרותי-תרבותי וזכות להכרה והסכמה במגזרים רחבים של החברה הישראלית. יחד עם זאת מכיוון שתהליכים היסטוריים של קאנוניזציה והתקבלות מתרחשים על פני רצף של זמן, לא קיבלו זרמים ויוצרים חדשים בעולם הספרות ייצוג בהיקף שאולי היו ראויים לו ברשימה זו. לעומת זאת זרמים ויוצרים מרכזיים וותיקים יותר בספרות העברית והישראלית קיבלו ייצוג רב יותר (למשל היוצרים ח. נ. ביאליק, נתן אלתרמן, לאה גולדברג).

### מעגל שני (50%)

המעגל השני נקבע כרשימת יצירות שמתוכן יוכלו המורים לבחור על פי כללי בחירה ידועים מראש (מומלץ לבחור במעגל זה גם יצירות מרשימות הליבה שלא נבחרו על ידי המורה במעגל הראשון). בחלק זה של התכנית נבחרו היצירות על פי העקרונות האלה:

- מגוון טקסטים ספרותיים איכותיים מסוגות שונות וברמות מורכבות שונות
- יצירות המשקפות ערכים לאומיים וערכים הומניסטיים כלליים
- יצירות המביאות לידי ביטוי מגוון נושאים ומציגות אותם מנקודות מבט שונות
- מגוון חוויות רגשיות וקוגניטיביות הבאות לידי ביטוי ביצירות ומוצגות במשלבי לשון עשירים
- יצירות המביאות מגוון קולות וזהויות בחברה הישראלית: יהודים וערבים, חילוניים ודתיים, אשכנזים ומזרחיים, מרכז ופריפריה, גברים ונשים
- יצירות קלאסיות ועכשוויות מתקופות שונות ומתרבויות שונות
- יצירות עבריות, מקוריות ומתורגמות
- יצירות המשקפות מודעות למגדר: דמויות של בנים ובנות, סופרים וסופרות.

מתוך הבנה שיצירות ספרות עוסקות בעולם הערכים של המגזרים השונים בחברה הישראלית הוחלט ליצור, בצד רשימת ליבה משותפת, שתי רשימות נפרדות במעגל השני. אחת לחינוך הממלכתי ואחרת לחינוך הממלכתי-דתי. הרשימות חופפות בחלקן במובנים רבים. כך, למשל, בשתי הרשימות יש ביטוי לערכים ציוניים, אזרחיים וחברתיים. יחד עם זאת ביצירות בבתי הספר הממלכתיים יש ביטוי רב יותר לערכים ציוניים כלליים ואילו ביצירות בבתי הספר הממלכתיים דתיים באים לידי ביטוי רחב יותר ערכים ציוניים-דתיים. בנוסף שתי הרשימות כוללות טקסטים מהמקורות היהודיים, אך רשימת הטקסטים מן המקורות היהודיים של בתי הספר הממלכתיים-דתיים מקיפה יותר.

### מעגל שלישי (10%)

במעגל זה מומלץ להעמיד בכל שנה יוצר אחד במרכז ולעסוק ביצירתו במסגרת המהלך: "יחודו של יוצר". יש ללמד שלוש עד חמש יצירות של יוצר ספציפי בהתאמה לשכבת הגיל. יצירות אלה יילקחו מהמעגלים השונים ומכתביו של היוצר. רשימת היוצרים המומלצים מפורטת בסופו.

### מעגל רביעי (20%)

מעגל זה משאיר מקום לבחירה של המורים בטקסטים וביוצרים שפגשו במהלך עבודתם ואינם חלק מהרשימות המוצעות על ידינו. מעגל זה מבוסס על ההנחה שלכל כיתה, מורה ותלמידים צרכים

ורצונות ייחודיים. במעגל זה בחירת היצירות מותאמת לטעמים האישי של המורים ולשיקול דעתם ומשאירה להם את האפשרות להיענות לנסיבות משתנות. מובן כי על היצירות שייבחרו לעמוד בסטנדרטים של איכות ספרותית-פדגוגית ובהתאמה לגיל הלומדים. מומלץ להיעזר ברשימת היוצרים המופיעה בתכנית הלימודים "חינוך לשוני" (עמ' 60), וכן להוסיף על הרשימה גם יוצרים שזכו להכרה באיכות כתיבתם בשנים האחרונות.

אפשר להשתמש במעגל הרביעי ביצירות שמופיעות במעגלים הראשון והשני ולא נבחרו להוראה.